

פתיחה

בפרשת השבוע מסמיכה התורה את הציווי על השבת, לציווי על הקמת המשכן. מתוך כך שהציווי על השבת קודם בפסוק, למדו חז"ל במכילתא (פרשת ויקהל), שבניית המשכן והמקדש אינה דוחה את השבת. אמנם, בפרשת כי תשא (לב, יג) מובא ציווי על בניית המשכן לפני הציווי על השבת, ואם כן מדוע נפסק שאין להקימו בשבת?

המשך חכמה (ויקהל לה, ב) עמד על קושיה זו וטען, שיש לחלק בין לפני חטא העגל לאחריו. לפני החטא, עם ישראל היה בהשגחה תמידית של ה', ומשום כך גם בניית המשכן (כמו השבת) היוותה עדות על ההשגחה, ולכן הקמתו דחתה שבת. לעומת זאת לאחר החטא, שלא הייתה השגחה בבנייה עצמה, לכן רק השבת מהווה עדות להשגחה ולא הבנייה, ומשום כך היא קודמת, ובלשונו:

"קודם שעשו בני ישראל העגל הלא היה התנאי (שמות כ, כא) "בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך", והשכינה הייתה שורה בישראל שלא באמצעות המשכן, אז היה בנין המשכן כאחד מפרטי צורך העבודה. אבל אחר שחטאו בעגל, הלא לא היו ראויים לכבוד ה' יתברך רק באמצעות המשכן, אם כן לא נדחת בבניין המשכן."

בעקבות הזכרת התורה פעם נוספת על שמירת השבת, נעסוק השבוע בהלכות שבת בשאלה, האם במקרה בו אחות יודעת שתעבוד בשבת, עליה לעשות מאמצים ולמצוא דירה לשכון בה סמוך לבית החולים בכניסת השבת, כדי שלא תזדקק להסעה שתיקח אותה לביתה בשבת. כמו כן נעסוק בשאלה, האם מותר לה לאחר משמרת בבית חולים, לחזור לביתה בשבת.

צמצום חילול השבת

האם חובה לצמצם את חילול השבת? וודאי שמותר לאחות לנסוע במקרה הצורך לבית החולים אפילו במהלך השבת, מכיוון שמדובר במקרים של פיקוח נפש וכפי שפוסקת הגמרא במסכת יומא. מכיוון שבדרך כלל המשמרות בבתי החולים קבועות מראש, דנו הפוסקים, האם במקרה זה עליה לבוא כבר ביום שישי סמוך לבית החולים, כדי שתוכל להגיע אליו בהליכה בשבת:

הגמרא במסכת יומא (פג ע"ב) כותבת, שכאשר אדם בסכנת נפשות וזקוק לטיפול, יש לטפל בו בשיטת הקל - הקל תחילה. כלומר, לפני שעוברים למענו על איסורים חמורים, יש לעבור למענו קודם על האיסורים הקלים, כגון שעדיף שיאכל נבילה שאיסורה בלאו, ולא פירות טבל שאיסורן במיתה. כמו כן, עדיף בעת הצורך להאכיל פירות שביעית ולא פירות טבל.

בנוסף, במקרה בו יודעים שעלול להיווצר מצב של פיקוח נפש בשבת, יש להכין את העזרים כבר לפני שבת. משום כך כותבת הגמרא במסכת עירובין (סו ע"א) שיש לחמם מים לתינוק כבר לפני השבת, ומשום כך הורו הפוסקים שבמקרה בו יודעים שאישה תלד בשבת, יש להכין את אמצעי הטיפול שדורשים חילול שבת עוד לפני כניסתה.

א. בעקבות גמרות אלו סבר **הרב משה פיינשטיין** (מובא במנחת שלמה א, ז), שבמקרה בו נפל בשבת חוט חשמל המסכן את הציבור, כדי לחסוך בחילול שבת במקום האפשר יש לעמוד כל השבת ליד החוט ולהרחיק אנשים, ורק במוצאי שבת יש להתקשר אל חברת החשמל. כמו כן ייתכן ויורה (אם כי ניתן לחלק), שעל אחות לשכון סמוך לבית החולים, כדי שלא תאלץ לחלל שבת, ובלשונו:

"השכן מחויב לעשות להצלת נפשו של אחר, אף אם סובל קצת, וכיצא בזה כתב בשו"ת הרדב"ז סימן ס"ז, הובא בארחות חיים להמהרש"ם סי' שכ"ח, דאפילו היכי דהחולה בעצמו יכול לעשות העבירה, ויש להעמיד אדם שיזהיר או לתלות שלט מוכן באותיות: סכנה לנגוע."

ב. **הגרש"ז אויערבך** (שם) **והרב ולדנברג** (ציץ אליעזר ח, טו, יא) חלקו וטענו, שעל אף כפי שראינו בגמרות לעיל יש להכין את צרכי השבת לפני, מכל מקום במקרה בו הכנות אלו דורשות מאמץ רב, טרחה מרובה או הוצאת כספים רבים - אין צורך להכין לפני שבת למרות שהכנתן בשבת תגרום לחילולה (בהיתר בגלל פיקוח נפש), והביאו ראייה לדבריהם מפסק **הרמ"א** (יו"ד שעד, ג).

הגמרא במסכת ברכות (יט ע"ב) פוסקת, שעל אף שאסור לכהן להיטמא למת, במקרה בו מדובר במת מצווה - מצווה להיטמא למת ולקבורו. כפי שפסק הרמ"א דין זה תקף למרות שיש בידו לשכור גוי - מוכח שבמקרה בו הטיפול כרוך במאמץ רב או בהוצאת כספיות רבות אין צורך להימנע מחילול שבת במקרה בו יש היתר, ובלשון **השמירת שבת כהלכה** (לב, סה) שגם נקט כך להלכה:

"אם יש צורך באור בחדר החולה, ובחדר אחר נמצא נר דלוק ואי אפשר להעביר את החולה לשם - יעביר את הנר מחדר לחדר ולא ידליק נר אחר. אם תאורת הנר שבחדר השני אינה מספיקה או שהדבר דחוף וכל עיכוב עלול לסכן את החולה, מותר להדליק את האור בשביל החולה שבסכנה, אף אם אצל שכנו ישנה מנורה או נר דולקים, אלא שהעמדתה לרשות החולה תגרום לשכן צער וסבל גדול, כגון ששכנו ישן וצריך יהיה להעיר אותו."

משום כך במקרה בו נקרע כבל חשמל המהווה סכנה לציבור, אין חובה לעמוד כל השבת לידו ולמנוע מאנשים לגעת בו, ומותר להתקשר לחברת החשמל שתבוא לתקנו בשבת. על בסיס עיקרון דומה, אחות אינה צריכה לשכון ביום שישי במרחק הליכה מבית החולים, דבר שימנע ממנה לשמוח בשבת כראוי, בסעודת שבת עם משפחתה, בעלה וילדיה (ועיין הערה¹).

ביטול הזמנה

כאמור, המחלוקת בין האחרונים סובבת סביב השאלה, האם יש למנוע חילול שבת במקרה בו ידוע לאחות שיש לה משמרת בשבת. אלא שלעיתים, בעקבות עומס בבית החולים, קוראים לאחיות נוספות לסיוע. נחלקו האחרונים בשאלה, במקרה בו כבר אין צורך באחות האם יש לעבור על איסור דרבנן, להתקשר אליה ולבטל את הזמנתה כדי שתמעט בנסיעה, או לתת לה להמשיך:

¹ למרות שהגרש"ז השווה בין הדינים, ייתכן שיש לחלק בין המקרים, ועל אף שהרב פיינשטיין אסר להתקשר בעניין הכבל, יודה שלגבי אחות מותר. הסיבה לכך היא, שהכבל נקרע בשבת, לכן יש מקום לומר שלא יחללה ויישארו לידו עד מוצאי שבת. לעומת זאת במקרה של האחות, אין פסול בכך שביום שישי היא נשארת בביתה, וכאשר בשבת היא צריכה ללכת, יהיה מותר משום פיקוח נפש (ואפשר לחלק מענין מילה בשבת).

הגמרא במסכת מנחות (סד ע"א) כותבת, שבמקרה בו חולה היה זקוק לתאנה אחת כדי להתרפא, ועשרה אנשים שמעו את בקשתו ורצו והביאו לו תאנה, כולם פטורים ויש להם שכר טוב מאת ה' למרות שלא היו זקוקים לכולם, כיוון שכולם התכוונו למצוות הצלת החולה, וכן פסק להלכה **השולחן ערוך** (שכח, טו).

א. בעקבות כך פסקו **הרב וואזנר** (שבט הלוי ח, קצג) ו**השמירת שבת כהלכתה** (מ, פה), שבמקרה בו הזעיקו אחות לטפל בחולה ועוד בטרם הספיקה להגיע חלפה הסכנה - אסור לעבור אפילו על איסור דרבנן כדי לבטל את הגעתה (גם אם בעקבות כך יעשו מאות איסורי דאורייתא), כי מוכח מהגמרא, שהבאים להציל פטורים מכל איסור, ומשום כך אין למונעם באמצעות עבירה על איסור.

כמו כן, בצבא אין היתר להתאמן או לפעול בשבת, אלא אם כן מדובר בפיקוח נפש. במקרה בו התאמנו בשבת ונודע לאחד החיילים שפעולה זו אינה הכרחית ואסור לבצעה בשבת, פסק **הגרש"ז אויערבך** (שמועה, אסיא טו), שאין להודיע לשאר החיילים שיש להימנע מהפעולה ויחזרו תוך כדי ביצוע איסורים, כיוון שכרגע הם פועלים בהיתר, ובלשון השמירת שבת כהלכתה:

"הזמין אמבולנס או רופא לצורך חולה שיש בו סכנה, או חשש סכנה, ומתברר שאין בהם עוד צורך, אין לחלל שבת כדי להודיע להם על ידי יהודי על ביטול ההזמנה, גם אם יצטרך לשלם עבור שרות האמבולנס, אלא אם כן יתכן ויזדקקו לאמבולנס או לרופא במקום אחר לצורך חולה אחר שיש בו סכנה."

ב. **הרב אשר וייס** (שו"ת מנחת אשר כב - כג) חלק וסבר, שיש להודיע לאחות באמצע הנסיעה שאין כבר צורך בסיועה, למרות שבשיחת הפלאפון יש עשיית איסור אחד, כדי למנוע ממנה לעבור על איסורי דאורייתא רבים. את דברי הגמרא במנחות הכותבת שכל קוצצי התאנה פטורים ויש להם שכר פירש, שעל אף שהם עשו כראוי, מכל מקום במעשה עצמו יש איסור, ולכן יש למונעו.

חזרה בשבת

עד כה עסקנו במקרים, בהם האחות עוד לא הגיעה לבית חולים. שאלה נוספת שדנו בה הפוסקים בעקבות הגמרא בעירובין (מה ע"א) היא, במקרה בו האחות כבר סיימה את עבודתה, האם מותר לה לחזור בשבת עם ההסעות שבית החולים מארגן עם נהג גוי (או אפילו ברכבה), או שעליה להימנע מחילול שבת זה, ולהישאר בבית החולים עד מוצאי שבת:

הגמרא במסכת עירובין כותבת, שבעבר כאשר היו מקדשים את החודש והעדים היו באים בשבת למקום העדות, לא היו זזים משם כל השבת, כיוון שרק ההגעה להעיד הותרה, ולא החזרה לבית. לאחר זמן, כשראה רבן גמליאל שבעקבות כך נמנעים עדים מלבוא תיקן, שכל הבאים להעיד (וכן יולדת הבאה לילד, והבא להציל מהשודדים) - יוכלו ללכת אלפיים אמה לכל צד.

מחלוקת האחרונים

א. בעקבות דברי הגמרא פסק **הציץ אליעזר** (יא, לט), שמותר לאחות לחזור לביתה בשבת, כיוון שאם לא יתירו לה לחזור - תמנע מלעבוד בשבת. אמנם, סייג את דבריו וכתב, שההיתר קיים רק כאשר עוברים על איסורי דרבנן, ולכן רבן גמליאל התיר לבאים להעיד ללכת רק אלפיים אמה לכל רוח ולא יותר.

משום כך טען, כאשר **השולחן ערוך** (תז, ג) פסק שמותר לחזור עם כלי נשק יותר מאלפיים אמה, התנה זאת במקרה בו יש חשש שאם לא יחזרו יוצר מצב של פיקוח נפש. כמו כן, מאותה סיבה הגמרא במסכת ביצה (יא ע"ב) המתירה לעשות מספר מלאכות ביום טוב למרות שבסופן יש איסור (למשל לשטוח עור לאחר השחיטה, כי אם לא כן יימנעו מלשחוט), מביאה דוגמאות רק דרבנן.

יוצא שלשיתו, וכן נקטו גם **הגרש"ז אויערבך** (מנחת שלמה ב, ס) ו**הרב עובדיה** (חזון עובדיה שבת ג, חולה שיש בו סכנה), שבמקרה בו צריכים שהאחות תחזור למקומה בעניינים הנוגעים לפיקוח נפש, וודאי שיהיה מותר לה לחזור ואפילו לעבור על איסורים דאורייתא, ואם אין ודאי פיקוח נפש, מותר רק על ידי נהג גוי ובעשיית איסורים דרבנן, ובלשון **הרב וואזנר** (שבט הלוי ו, כו):

"חברי הצלה שזה דבר הנשנה אצלם מידי שבת בשבתו בכל שבתות השנה, לא יעשו מלאכת החזרה שהתירו על ידי עצמן אלא על ידי גוי, כי גם מי שעוסק בכל שבת בפיקוח נפש אף על פי שהוא מצוה גמורה וחיוב גמור לחלל להציל מכל מקום השבת נעשה בטבע חול אצלם, ומשפיע גם לא טוב על ביתם ודי לנו אם נתיר לו על ידי גוי."

ב. הדעה המרחיבה ביותר בסוגיה היא דעתו של **הרב משה פיינשטיין** (אגרות משה ד, פ), שהתיר בעקבות פירוש התוספות בסוגיה, במקום הצורך לעבור אף על איסורי דאורייתא בשביל לחזור הביתה (דהיינו שהאחות תיקח את רכבה ותחזור), אם יש חשש שבעקבות אי - החזרה לא תרצה האחות לנסוע יותר לבית החולים בשבת, וכן פסק **היעב"ץ** (א, קלב).

ג. **הרב פרנק** (או"ח ב, י) בדעה המחמירה ביותר סבר, שכאשר הגמרא מתירה למיילדת לחזור אלפיים אמה לכל רוח, אין כוונתה לומר שכל איסורי דרבנן הותרו לה כדי שתוכל לחזור לביתה (וכפי שהבין הציץ אליעזר לעיל), אלא רק דבר ספציפי זה הותר - הליכת אלפיים אמה לכל רוח, ומשום כך אין למיילדת לחזור. כך ינקוט גם **הרב אלישיב** שטען שגם אם יורו לאחות להישאר בבית החולים כל השבת לא תמנע פעם הבאה לבוא, ואז פסק הגמרא שהתירו לאחות לחזור כי לא תסכים לבוא פעם הבאה לא תקף.

י"ב מ"ל

על פי מה שראינו עד כה, פוסקים רבים סוברים שמותר לאחות לעבור רק על איסורי דרבנן בשביל לחזור לביתה בשבת. האם נסיעה רחוקה הביתה על ידי גוי מהווה איסור דאורייתא או דרבנן? **לרי"ף** (עירובין ה"א בדה"ר) ו**הרמב"ם** (שבת כז, א) נסיעה מעל י"ב מיל, דהיינו מעט יותר משנים עשר קילומטרים, מהווה איסור דאורייתא, יוצא לשיטה זו שאחות הגרה רחוק לא תוכל לחזור.

אמנם, דעת ראשונים רבים שמדובר באיסור דרבנן בלבד, וכן פסק **הגר"א** כך שלשיתם יהיה מותר לאחות לחזור באמצעות נהג גוי, למרות המרחק הרב, וכן פסקו להלכה **הגרש"ז אויערבך** (נשמת אברהם שכט, עמ' תקז), **הרב דב ליאור** (דבר חברון, שצז), וכן עולה מדברי **הרב וואזנר** (ח, תפ).

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו...²